

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ЕФЕКТИВНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В статті визначені теоретичні та методологічні засади формування парадигми ефективного регіонального розвитку, запропоновані теоретичні підходи до визначення парадигми функціонування регіональних систем.

Ключові слова: *регіоналізм, центр – регіони, парадигми регіонального розвитку, концептуальна модель регіонального розвитку.*

Регіональний розвиток є складним, динамічним процесом, дослідження якого вимагає вивчення принципів регіонального розвитку, його основи та чинників впливу різного рівня, що зумовлюють подальші напрямки розвитку регіональних систем та їхніх елементів. Теоретичне обґрунтування сучасного регіоналізму актуалізують швидкоплинні політичні, економічні, культурні та інші процеси сучасності, спрямовані на розвиток територіальних політико-культурних, етнічних, економічних унікальностей, тому модель ефективного регіонального розвитку є концептуальною відповіддю на врівноваження загальнодержавних і місцевих інтересів. Виходячи з визначення даного поняття, регіональний розвиток — це сфера діяльності держави, або регіональної (місцевої) влади, щодо управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни в просторовому (регіональному) аспекті, тобто пов'язана з взаємовідносинами між державою і регіонами, а також регіонів між собою. Він є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку.

Теоретичну основу досліджень регіоналізму склали роботи таких зарубіжних учених: Г. Бойн, Х. Кауфман, Дж. Ловерінг, Дж. Літвак, Р. Хамблетон.

Серед українських дослідників цієї проблематики автор спирався на роботи І. Гладій, П. Долішнього, О. Мілючіна, В. Лісничого, А. Матвієнко, В. Реутова, А. Хмельникова.

Тож спираючись на широку теоретичну базу, метою статті є спроба теоретичного структурування методологічних засад сучасних парадигм регіонального розвитку.

Провідну роль у вивченні мотивацій змісту регіонального розвитку (децентралізація) має відігравати системний аналіз, за допомогою якого необхідно встановити функціональний взаємозв'язок між елементами регіонального управління та на основі зарубіжного досвіду виокремити ресурси інноваційних перетворень всередині регіонів та територій.

Вирішення проблем регіонального розвитку, становлення місцевого самоврядування та вдосконалення відносин «центр-регіони» залежить, насамперед, від інституційного та правового поля для розробки й реалізації державної регіональної політики, чіткого розподілу функцій та координації діяльності державних органів управління різного рівня у сфері територіального розвитку.

На думку Бугая С.М., Пухлій В.Т., Слівака А.Є., одним з головних у діяльності найвищого органу виконавчої влади того чи іншого складу та скликання завжди був напрям, «спрямований на реалізацію комплексу правових, економічних і організаційних заходів, які орієнтувалися, з одного боку, на створення сприятливих умов для розвитку регіонів та ефективної діяльності місцевих органів влади, з іншого – на підвищення відповідальності керівників цих органів за ефективність управління економічними, соціальними і суспільними процесами на місцях» [2, с. 163]. Це приводить до формування нової парадигми державного регулювання регіональних систем на сучасному етапі розвитку, де в більшій мірі слід враховувати чинники впливу зовнішнього середовища, зокрема глобалізації, як такі, що

обмежують їхнє (тобто систем) повноцінне функціонування на основі дії загальновідомих законів та закономірностей регіонального розвитку.

Формування напрямків розвитку регіональних систем та їх стимулювання залежить від розуміння глибинної комплексності та етапності цього процесу. Адже оптимізація пріоритетних напрямків регіонального розвитку є запорукою системного та збалансованого розвитку країни як єдиного національного комплексу загалом. Правильне ж виділення цих напрямків базується на глибинному вивченні теоретико-методологічних основ регіонального розвитку (теорій та концепцій, законів, принципів та методів) та практичних їх проявів, зокрема закономірностей, тенденцій та чинників впливу. Наукове обґрунтування базових та новітніх закономірностей регіонального розвитку, що на сучасному етапі проявляються як тенденції соціально-економічного розвитку територій з децентралізованим управлінням, дослідження принципів та чинників впливу дозволяють вирішувати завдання прикладного характеру урядом країни та органами виконавчої влади на місцях.

У сучасних умовах розвиток теорії і методології регіональних досліджень здійснюється за двома основними напрямками. Це, по-перше, розширення і поглиблення змісту досліджень (доповнення класичних теорій новими чинниками, вивчення і осмислення нових процесів і явищ). Другий напрям – це посилення «якості» методології досліджень (зокрема – застосування математичних методів і електронно-обчислювальних технологій обробки інформації). Розробка цих наукових напрямків ґрунтується на прискіпливому вивченні перших об'єктів – законів та системному дослідженні других – закономірностей, які, як правило, розглядають як втілення законів у практичній площині, тобто, відносячи до категорії «закономірності» тільки специфічні закони або ж усі закони, дія яких за умов господарювання певного середовища набирає більш конкретних проявів, зокрема, у взаємозв'язках між об'єктами регіональної системи.

Виходячи з цього, аналіз теоретичних аспектів регіонального розвитку дозволяє визначити його ґносеологічну основу (через побудову концептуальної моделі) та конструктивні фази його моделювання, запропоновану Реутовим В.Є. [6, с. 157]:

- Державне регулювання (політика мультиплікативності та відповідальності).
- Соціальні (соціальна направленість).
- Економічні (гармонізація економічних інтересів та ефективності співпраці).
- Правові (правове поле для забезпечення регіонального розвитку).
- Управлінські парадигми (збалансований розвиток та реструктуризація регіонів).
- Принципи регіональної політики країн-сусідів (партнерства та субсидіарності).
- Фактори – джерела росту регіонів.

При цьому, «якщо комплексність – ступінь взаємопов'язаності елементів системи, то комплексний розвиток – це динаміка цілеспрямованих змін елементів комплексу і взаємозв'язків між його складовими» [6, с. 221].

В основі вироблення перспективних напрямків регіонального розвитку лежить вибір щодо оптимального розміщення продуктивних сил території, як запоруки їхнього подальшого успішного функціонування. Розміщення продуктивних сил регіону залежить від особливостей території, природного, трудового та інтелектуального потенціалу, їхнього раціонального використання та накопичених фінансових ресурсів, техніко-технологічних особливостей господарювання.

На думку деяких авторів планомірний та комплексний регіональний розвиток слід розглядати з позиції забезпечення виконання концепції про сталий розвиток, основні положення якої було задекларовано у рамках проведення конференції ООН як «Повістки на XXI ст.». Відповідно до цього основні напрямки подальшого регіонального розвитку слід розробляти, враховуючи закономірності сталого розвитку продуктивних сил та виробничих відносин, які розглядають через призму її складових: економічної цілісності, соціальної

спрямованості та екологічної безпеки, що є вкрай важливим, зокрема, для територій рекреаційного призначення.

Структура регіонального розвитку визначає можливості варіантів політичного вибору й узгодження розвитку територій із загальнонаціональним розвитком.

Компоненти централізованого регіонального розвитку є:

- господарський комплекс регіону;
- система державного управління регіону;
- природно-ресурсна підсистема функціонування регіону;
- соціальна підсистема функціонування регіону.

Регіон, будучи суб'єктом економічних стосунків, носієм особливих політичних інтересів, а не тільки об'єктом зосередження природних ресурсів, населення, виробництва і споживання товарів, сфери обслуговування, у сучасних регіональних дослідженнях трактується як поліфункціональна і багатоаспектна система. Тому на кожному етапі трансформаційних зрушень регіон може сприйматись по-різному у відповідності з однією з чотирьох найбільш поширених в сучасній політичній науці парадигм регіону, запропонованих академіком Російської академії наук О. Г. Гранбергом [5, с. 83-84]: регіон-квазідержавна, регіон-квазікорпорація, регіон-риннок (ринковий ареал), регіон-соціум.

Регіон, будучи відносно політичним самостійним суб'єктом, взаємодіє з національними та іноземними інвесторами, у тому числі транснаціональними корпораціями, що відображається на його економічному становищі. Адже розміщення філій та структурних підрозділів на територіях регіону позначається на покращенні його соціально-економічних показників розвитку, підвищенні зайнятості населення та індивідуальних нерозподілених доходів, проведення збалансованої політики ціноутворення, збільшення бази оподаткування, наповнення місцевого бюджету та ін.

Подібно до сучасних корпорацій багато регіонів володіють необхідним ресурсним потенціалом для саморозвитку. Концентрація ресурсів на регіональному рівні (людських, матеріальних, енергетичних, інтелектуальних, інформаційних, фінансових) здатна забезпечити стійкий саморозвиток не лише одного окремо взятого регіону, але і потенційно забезпечує поліпшення економічного стану сусідніх з ними регіонів, у тому числі тих, які розташовані в інших країнах [4, с. 253]. Тому посилення економічної незалежності і самостійності таких регіонів шляхом передачі господарських повноважень на регіональний рівень є одним з ефективних напрямів забезпечення стійкого регіонального розвитку та проведення ринкових реформ.

Очевидно, що однією з найбільш успішних сучасних форм економічного зростання в регіоні, вдалою формою його економічного зростання, можуть бути територіально-виробничі комплекси які краще всього адаптовані до практичної реалізації цієї парадигми та відповідають їй. Ще одним чинником, який говорить на користь реалізації цієї парадигми регіонального розвитку є концентрація ресурсів (передусім людських, інтелектуальних, інформаційних і фінансових) на невеликій території, що приводить до саморозвитку не лише самого регіону, а і до поступового поліпшення економічного стану сусідніх з ними регіонів, у тому числі тих, які відносяться до інших країн.

Парадигмою подання регіону як системи є підхід щодо розуміння його як соціуму (сукупності певних соціальних груп з притаманними їм функціями, інтересами та потребами), де «відтворення соціального життя та розвиток системи розселення» [4, с. 42] є першочерговим завданням регіонального соціально-економічного розвитку. Увага концентрується на забезпеченні належного рівня життя населення регіону, якості освіти, охороні здоров'я, охороні довкілля, рішенні демографічних і екологічних проблем, а дослідження як такі проводяться в розрізі соціальних груп з їх особливими функціями і інтересами.

Слід зазначити, що такий підхід значно розширює предмет досліджень, характеризується їхньою більшою глибиною охоплення порівняно з поширенішим

економічним підходом (відображеним у більшій мірі у трьох перших парадигмах регіонального розвитку), оскільки охоплює екологічні, демографічні, освітні, медичні, соціально-психологічні аспекти розвитку суспільства у тому або іншому регіоні. Результатом концентрації продуктивних сил та їхнього розвитку, а також розвитку соціальних та виробничих відносин відповідно до вказаної парадигми є формування соціополісів, націлених на вирішення означених завдань розвитку регіону. Саме такий підхід до побудови державної регіональної політики став домінуючим в країнах-членах Євросоюзу, оскільки дозволяє провести комплексне дослідження регіонального розвитку.

Тож у підсумку маємо зазначити, що з огляду на те, що для постсоціалістичних країн нерівність в розподілі доходів та інших регіональних показників зростатиме, найбільш доцільним буде використання найближчим часом парадигми «регіон як квазідержава» [8, с.89].

У цьому зв'язку цільовий напрямок централізованого регіонального розвитку характеризується, як організаційно-регулююча діяльність публічних органів влади, спрямована на підвищення якості життя мешканців і територіальних громад.

Дослідження структурно-функціональної системи регіонального розвитку у сучасних транзитивних державах, де не повною мірою розкривають потенціал місцевих громад у реформах щодо децентралізації регіонального управління, мають стати основою подальшого вивчення проблематики сучасного регіоналізму.

Корегування структурних трансформацій регіонального розвитку, їхніх інституціональних основ та встановлених фінансово-економічних взаємовідносин з «центром» потребує проведення комплексної регіональної діагностики з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх обмежень регіональної системи, встановлення її проблемних місць та сильних сторін та визначення на цій основі так званих «точок» регіонального зростання, тобто можливостей його якісного покращення, переходу на новий рівень через відповідні соціально-економічні зрушення в контексті загальнодержавних інтересів задля забезпечення національної безпеки. Нагальна необхідність здійснення трансформаційних зрушень обумовлена викликами сучасності, посиленням регіоналізації та глобалізації, коли досягнення високого рівня ефективності регіональної системи є запорукою успіху розбудови національної державності.

Література:

1. Белякова Е. В. Новая парадигма регионального развития / Е. В. Белякова [Электронный ресурс] // Проблемы современной экономики. – 2009. - №2(30). – Режим доступа к журналу: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25609>
2. Бугай С. М. Проблеми становлення регіональної політики України та основні тенденції подальшого розвитку / С. М. Бугай, В. Т. Пухлій, А. Є. Слівак // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць / [наук. ред. І.Г. Манцуров]. – К., 2009. – Вип. 11(102). – С. 163-169.
3. Данилишин Б. М. Проблемы и приоритеты регионального развития Украины / Б. М. Данилишин // Экономика Украины. – 2005. - №12. – С. 89-90.
4. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: монографія / М. І. Долішній. [Електронний ресурс] / – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с. // Режим доступу:
5. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / [З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новікова, С. А. Романюк, В. І. Чужиков та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
6. Реутов В. Є. Трансформація регіонального розвитку в Україні: монографія / В. Є. Реутов. – Симферополь: Фенікс, 2009. – 244с.

7. Хмельников А. О. Політичне управління регіональним розвитком: перспектива інкорпорації місцевої влади/ А. О. Хмельников // Грані: наук.-теоретичний і громадсько-політ. альманах. – 2011. - №5 (79). – С.157 – 161.

8. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. І. Чужиков. – К.:КНЕУ, 2008. – 272 с.

Калужская И. А. Теоретические и методологические основы формирования парадигмы эффективного регионального развития Украины

В статье изложены теоретические и методологические основы формирования парадигмы эффективного регионального развития, предложены теоретические подходы к определению парадигмы функционирования региональных систем.

Ключевые слова: регионализм, центр – регионы, парадигмы регионального развития, концептуальная модель регионального развития.

Kaluzhskaya I. The basis of forming an effective paradigm for regional development in Ukraine

In this article the theoretical and methodological framework for the formation of effective regional development paradigm proposed theoretical approaches to defining paradigm functioning of regional systems.

Keywords: regionalism, the center - regions paradigm of development, a conceptual model of regional development.

УДК 316.32

Карчевська Олена Василівна,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано основні підходи до визначення поняття «глобалізація», досліджено умови виникнення та етапи розвитку зазначеного процесу. Розглянуто теоретико-концептуально оформлені позиції провідних західних та вітчизняних учених та сформульовано тенденції подальшого глобального розвитку.

Ключові слова: глобалізація, глобалізм, цивілізаційний розвиток, євроінтеграція, соціально-політичні інститути, інформаційні технології, інформаційне суспільство.

Сьогодні перед Україною як державою, що продовжує демократизацію, постає важливе питання: «Як наблизитися у головних параметрах розвитку до країн, що вже досягли значних демократичних успіхів?» Розвинені країни пропонують свою допомогу, натякаючи на те, що більшість із проблем України мають глобальний характер, наприклад такі як-от: періодичні фінансово-економічні кризи, нерівномірність соціально-економічного розвитку, погіршення екологічної ситуації, нерівномірне і неконтрольоване зростання населення в одних країнах і його катастрофічне зменшення в інших, нелегальна міграція, торгівля людьми, наркоманія, контрабанда, брак продовольства та питної води, поширення релігійного екстремізму, тероризму та міжнародної злочинності тощо. Тому для подолання цих проблем і ризиків людство об'єднує свої зусилля і ресурси.

Сучасні реалії змушують визначитися Україну з основним вектором цивілізаційного розвитку – євроінтеграція, чи приєднання до країн Митного союзу. Позиції науковців та експертів дуже розбіжні. Американський політолог, радник Центру стратегічних і міжнародних студій Зб. Бжезинський вважає, що: «Україна – це країна, яка могла б справити вирішальний вплив на еволюцію Росії. Водночас Україна – це країна, яка в якийсь момент